

Egy képcsere hozadéka – A Hirscheck

GÁSPÁR FERENC

7400 Kaposvár, Kossuth Lajos u. 10., e-mail: drgasparferenc@t-online.hu

GÁSPÁR, F.: *The result of a painting exchange – The Hirsches.*

Abstract: When József Rippl-Rónai's painting, the Adolf Hirsch portrait was transferred to the Rippl-Rónai Museum in Kaposvár in 2021, it turned out that we had no knowledge about the identity of the model. The research revealed that he and his sons were pioneering figures in the Hungarian Fish Farming Industry. The publication presents his fruitful career honored by many awards. The Hirsch portrait has a significant place in József Rippl-Rónai's work as it is one of his last work in oil.

Keywords: portrait of Rippl-Rónai, fish farming, career path

Rippl-Rónai József: Hirsch Adolf portréja

Amikor 2021 áprilisában híre ment, hogy műtárgycsere során „az egykori tehetős kaposvári polgár”, Hirsch Adolf portréja a Magyar Nemzeti Galériából a Rippl-Rónai Múzeumba kerül, kiderült, hogy nincsenek ismereteink a nagyméretű festményen látható személyről, életét mára már a feledés homálya borítja.

Nem kívánjuk az elcsereált alkotások művészi (művészettörténeti) és különösen forgalmi (műtárgykereskedelmi) értékét összevetni, ám szándékaink szerint, kutatásunk eredményével, megteremtjük a lehetőségét annak, hogy egy gyakorlatilag ismeretlen Rippl-Rónai művet új szempontok alapján értékelhessünk.

A portré 1918-ban keletkezett, egyike Rippl-Rónai József utolsó, olajfestékkel létrehozott alkotásainak. Keletkezésének körülményei ismeretlenek, de biztosan állítható, hogy a Kelenhegyi úti műtermében készült 1918-ban. Rippl-Rónai József számára idegen volt a reprezentatív célt szolgáló portrék készítésének elvállalása. Mindössze egyetlen esetben fogadott el ilyen felkérést, 1917. október 26-án Makfalvy Géza Somogy megye főispánjának térdkép formátumban történő megörökítésére (1. ábra), a megállapodás alapján kerettel együtt, vászon alapon-olaj technikával 6000 Korona honoráriumért.²

A mű hosszú idő alatt készült el, csak 1918. augusztus 1-jén került átadásra. Az eredeti megállapodással ellentétben nem vászon, hanem kartonlemez lett az alap. Mérete 121×87 cm.

Ezzel egy időben, ugyancsak 1918-ban keletkezett a Hirsch portré (2. ábra), mérete (122×86.5 cm) és a technika (olaj-karton) azonos az előzőekben taglalt műével.

1 A műalkotás 1947-ben került a Fővárosi Képtárba, abban az időben, amikor a „gazdátlan”, vagy elkobzott műtárgyak sorsát „elrendezték”. 1953-tól a Szépművészeti Múzeum, 1957-től, a Magyar Nemzeti Galéria létrejöttétől, annak állományában volt.

2 Rippl-Rónai József Gyűjteményes kiállítása. Magyar Nemzeti Galéria Budapest, 1998. Katalógus. 374.

Mindezek ismeretében mondhatjuk, hogy különleges, személyes, ma még feltáratlan oka lehetett annak, hogy Rippl-Rónai akkor hozta létre az ő esetében szokatlanul nagyméretű alkotását, amikor már érlelődött benne, hogy többé nem fog kezébe ecsetet, és a pasztellkréta lesz egyedülálló kifejezőeszköze művészetének.

A megörökített személy, mindkettőn azonos módon, bal félprofilban látható, de feltűnő, hogy Hirsch nem viseli azokat a magas kítüntetéseket, amelyekben élete során részesült. Ezeken, és a szakirodalom által elfogadottan utolsónak tartott olajfestményén, az 1919-ben készült hasonló méretű és technikájú Bányai Zorka fekete ruhában (121,5×86 cm)³ című festményén (3. ábra) is ugyanaz a bravúros anyagszerűséggel ábrázolt, vörös színnel kárpitozott karosszék látható, amelynek a képi látásmód, a kompozíció és színhangsúly szempontjából meghatározó szerep jut mindhárom művön. A színek felrakása azonban már kevésbé elkülönülő ecsetvonásokkal történik, eltűnt a kukoricás képek lendülete. Csak a kontúr a régi, amely biztos keretbe fogva tartja hatalmában a múlt időt.

Nincs adatunk Rippl-Rónai és Hirsch személyes kapcsolatáról⁴, de már korábban is ismerhették egymást. Az Ernst Múzeum XXV. kiállításán 1917-ben négy olyan Rippl-Rónai mű volt kiállítva, amelyeknek tulajdonosa Hirsch Adolf. Ezek ma ismeretlen helyen vannak. Címeik alapján szorosan kapcsolódnak Hirsch tevékenységéhez. A tárlat második termében a Pejacsevich-kastély (Kat. 42.)⁵ és a Halastó (Kat. 46.) biztosan olajfestmények voltak, mert abban a teremben kizárólag olajjal készült alkotások kerültek bemutatásra. A negyedik teremben elhelyezett művek összefoglaló jelölése „festmények”, így ezek, a Halastó (Kat. 106.) és a Tó (Kat.107.), esetleg pasztell technikával is készülhettek. (Gyakori jelenség, hogy a katalógusokban a pasztell képek is festményekként szerepelnek.) A méretekre nincs adat. Hasonlóan a Makfalvyról készült nagy portréhoz, amelyhez Rippl-Rónai két kisebb méretű pasztellt is készített, Hirsch esetében is tudomásunk van egy (az ára alapján biztosan pasztell) képről, amely

3 Uo. 380.

4 Rippl-Rónai levelezésében egyetlen helyen említi Hirsch nevét: „Anellának Bpest, 1918. nov. 27. d.u. 2 óra Tegnap este Hirschéknél vacsoráltam, délben pedig Schulthof Arankáéknál voltam. Vasárnap délnél ismét ide hívtak káposztás és almás rétesre és mellékételre, valószínűleg egy negyed mászás lúdpecsenyére.”

Köszönöm Plesznivi Edit (Magyar Nemzeti Galéria) segítségét.

5 Hirsch Adolf gróf Pejacsevich Tivadar hitbizományi birtokán létesített halastavakat.

1. ábra. Rippl-Rónai József: Makfalvay Géza portréja, 1918

1923-ban szerepelt a nyilvánosság előtt. Ez a mű sincs a művészettörténet szakma látóterében.⁶

A most Kaposvárra került alkotást jelen ismereteink szerint, mindössze egyetlen alkalommal, 1952-ben láthatta a nagyközönség: Budapesten, a Fővárosi Képtár Rippl-Rónai Emlékkiállításán.⁷

Hirsch Adolf és fiai

A tógazdaságok, az édesvízi halászat és halgazdálkodás megteremtését és elterjesztését tekintve Somogy megyében az első, országosan a második vállalkozásként tekinthetünk Hirsch Adolf (1842–1928)⁸ és fia, dr. Hirsch Alfréd (1871–1926) munkásságára.

Corchus Béla (1859–1924) 1894-ben Simontornyán egy bérelt, 130 kat. hold nagyságú uradalmi területen halastavat létesített. Őt követte a két Hirsch, akik alig négy évvel később, 1898-ban Somogy megyében, Iharoson, a báró Inkey birtokon hoztak létre halgazdaságot.⁹

A Dunakanyarban, 1902 februárjában a Szentgyörgymezői Közbirtokosság közgyűlése kezdemé-

2. ábra. Rippl-Rónai József: Hirsch Adolf portréja, 1918

nyezte a Búbánatvölgyben lévő Kerek-tó halastóvá alakítását. Hirsch Adolf kereste a halastavak létesítésére alkalmas helyeket, ezért amikor tudomást szerzett a tervről, áprilisban tárgyalásokat kezdett a közbirtokossággal.¹⁰ Május első napjaiban adta be ajánlatát, amely szerint 20 évre bérbe veszi a területet. Tervezte, hogy a megyében további helyeken (Sárisáp-Annavölgy és Párkány) is létesít halastavakat.¹¹ Az Esztergom és Vidéke 1902. október 19-edikei számában tudósít arról, hogy nem ő, hanem „Corchus Béla lett a halastó létesítője és bérlője”.

Hirsch Adolf gazdálkodó volt, ennek során a termőföldek vízkezelésével, a talajvízszint és a talajnedvesség, azaz a talajvízháztartás szabályozására alkalmazott dréncszövezéssel, más néven alagcsövezéssel, 1883-tól kimutathatóan kiemelten foglalkozott. Nagyatádon 1894–95-ben a Meller uradalomban 123 kat. holdon, 1895-ben Iharoson 60 kat. holdon fejezett be alagcsövezést.¹²

Korán, már 1885-ben jó kapcsolatokat épített ki a megye meghatározó személyiségeivel, amire kitűnő alkalmat jelentettek a Meller Henrikkel közösen tartott

6 Hirsch bácsi (Kat. 33.) Rippl-Rónai József Gyűjteményes kiállítása. Az Ernst Múzeum kiállításai LXIII. 1923. október

7 Rippl-Rónai Emlékkiállítás. Fővárosi Képtár 1952. október-november (Kat. 100.)

8 Hirsch Adolf születési helye, iskolái és első házasságának dokumentumai a kutatás jelen fázisában még ismeretlenek, első gyermeke (Alfréd) ebből a házasságából született.

9 Répássy Miklós: Édesvízi halászat és halgazdálkodás. Budapest, 1939, 397.

10 Halastó. Esztergom és vidéke, 1902. április 24. p. 3.

11 Halastó Szentgyörgymezőn. Uo. 1902. május 24. p. 3.

12 A talajjavítások terén 1883. évben tett intézkedésekről tett jelentése a kulturterméknökségnek. Összeállította: Kvassay Jenő. Budapest, 1884. A jelentés kiemeli, hogy ezen a téren Somogy országosan a legjobbak közé tartozik.

Vízügyi Közlemények Kulturterméknökségi jelentések, 1888. VI. Talajjavítási eredmények a birtokosoktól beérkezett kérdő-ívek alapján.

körvadászataik.¹³ Egy évtizeddel később még mindig jeles társadalmi eseményeknek számítottak a Hirsch-féle vadászatok.¹⁴

Hamarosan a Dráván túl keresett tógazdaság létrehozására alkalmas területeket. Kedvező fogadtatásra talált, Zágráb Ivancic József királyi mérnököt küldte Magyarországra, aki egy éven át a helyszínen tanulmányozta és sajátította el a tógazdaságok tervezésével, működtetésével kapcsolatos teendőket. Hirsch Adolf és Ivancic József együttműködése, szakértelme, illetve közös vállalkozásuk nyomán 1906-ban (három éves munkájukkal) a daruvári uradalomban már 426 kat. holdon, Nekcsén a gróf Pejacevich Tivadar féle hitbizományi uradalomban 548 kat. holdon intenzív üzemű tógazdaság működött. Olyannyira sikeresek voltak, hogy az 1906. évi zágrábi Halászati kiállításon az említett uradalmak és Hirsch Adolf, mint részes tulajdonos közösen mutatták be eredményeiket egy külön erre a célra felépített pavilonban, ahol 26 nagyméretű akváriumot állítottak fel.¹⁵

Hirsch és fia egy évvel később nagy sikerrel szerepeltek a pécsi Országos Ipari és Mezőgazdasági kiállításon is.¹⁶

A korabeli beszámoló szerint, amelyből pontos ismereteket szerezhetünk a vállalkozás valós értékeiről és érdemeiről, tógazdaságaik „tizennégy akváriumot láttak el hazai s külföldről meghonosított anyaggal. Láttuk, hogy már is kitűnő formájú pontyaikat minő új anyaggal, az igazán kisfejtű s szinte kerek hátú bajor pontyokkal való keresztezés révén akarják még tökéletesebbé tenni. Kiállításuk tanúságot tett arról a különös elismerést érdemlő újításról, a mellyel a termelés mennyiségét s minőségét fokozni törekcsenek. Egyik akváriumban gyönyörű compókat láttunk, e tenyésztők egyik specialitását, amellyel németországi kivitelre dolgoznak. Szomszédságukban mindjárt az amerikai törpeharcsák, köztük az első példányok, amelyek ezen tenyésztők révén kerültek az országba. Érdemes volt behozataluk: ma már divatos, kedvelt halak. Sorjában következtek aztán a többi egzotikus fajok: az arany orfák, a remek narancssárga színű japán pontyok, végül a legújabb szerzemény, az érdekes tarka, kerek alakú s sok oldalról annyira dicsért amerikai naphalak. Külön érdemelnek említést a balatontavi ikrából nevelt fogassüllők, a melyek állománya módot ad tógazdaságaiknak évente sok millió ikra termelésére s szállítására. Tógazdaságaik egyébként bérletben és részes üzemben lhároson 107 k. hold, Mikén 102 k. hold, Bogát-pusztán 45 k. hold, Daruváron 432 k. hold,

Nekcsén 575 k. hold, összesen 1261 k. hold.”¹⁷

A nekcei halgazdaság gróf Pejacevich Tivadar hitbizományi birtokán 1918-ig működött, amikor annak fia (Pejacevich Márk országgyűlési képviselő) pert indított a bérleti jogviszony megszüntetéséért. A bíróság helyt adott a keresetnek, azzal az indoklással, hogy a tulajdonos számára nem eléggé jövedelmező a működtetés, a haszon nagyobb része jut a bérlőnek. Hirsch Adolf fellebbezett, ám Trianon következtében mindez okafogyottá vált.¹⁸

Hirsch Adolf több magas kitüntetésben részesült: 1884-ben megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét¹⁹, 1907-ben a III. osztályú Vaskorona-rendet.²⁰ Munkásságát, érdemeit a későbbiekben is számon tartották: 1913-ban a Ferenc József-rend tiszti keresztjét adományozták számára.²¹

Gazdálkodását jellemezte, hogy nemcsak a haltenyésztésre szorítkozott. Mellel közösen 1875-ben 60 fős tehenészetet hozott létre, vaj- és túrókészítéssel is foglalkozott, amit főleg Nagyatádon értékesített. Méneket bérelt a nagyatádi állami ménesből, amelyekkel bérfedezetést vállalt.²²

Kapcsolatot ápolt a keszthelyi gazdasági iskolával. Felleltünk egy tudósítást, amelynek egy részletét idézve képet alkothatunk a gazdaság összetételéről:

„A gazdasági tanintézet II. és III. éves hallgatói közül 44-en folyó hó 11-én [1904. június. G. F.] Hirsch Adolf bérlő ihárosberényi halgazdaságát tekintettük meg. [...] A halgazdaságot illetőleg meg kell említenem, hogy 14 halastó van, mely 145 magyar hold területet foglal. [...] A süllőikrából évente nagy mennyiséget küldenek Német- és Bajorországba, így tehát egyik fő jövedelmi forrás, míg a pontyot Bécsben és Berlinben értékesítik. A süllők teleteltetésére 1-1.5 holdas tó lesz használva, mely fehér keszeggel van ellátva, hogy a hálnak legyen elegendő elesége s így súlyában nagyon megnövekedik. A keszeg, valamint a kárász és a compó vadon tenyészik. Ez utóbbit Németországba szállítják, hol drága pénzen veszik meg. Van még továbbá harcsa, angolna és csuka. Egy tóban törpe harcsát is tenyésztettek – maga a hal csupa fejből áll s alig van egy kis teste –, mert ez a békát pusztítja el. [...] Azután az

13 Vadászatok. Pesti Hírlap, 1885. december 16. p. 6.

14 „Nagy-Atádon [sic!] Hirsch Adolf gazdaságában tartott vadászon, melyben Somogy megye kitűnőségei vettek részt, elesett 578 mezei, 9 úregi nyúl, 24 fácánkakas, 35 fogoly, 13 szalonka, 4 őzbak, 1 róka; e gazdaság idei vadászatainak eredménye: 739 mezei, 276 úregi nyúl, 249 fogoly, 99 fácánkakas, 28 fűrj, 14 őzbak, 13 szalonka és 1 róka volt.” Vadászatok. Pesti Napló, 1894. december 22. p.13.

15 Fs: Horvát halászati kiállítás. Halászat, 1906. október 1. p. 21-22. <http://halaszat.kormany.hu/halaszat-szaklap> Letöltés: 2021. április

16 Országos Ipari és Mezőgazdasági Kiállítás Pécs, 1907. május 15-október 15.

A 350 000 nm.-es területen elhelyezett 52 pavilonnak és kiállítási csarnokoknak egy millió látogatója volt.

17 Pécsi: Halászatunk a pécsi kiállításon. Halászat, 1907. június 1. p.145-147.

<http://halaszat.kormany.hu/halaszat-szaklap> Letöltés: 2021. április

18 A fiatal Pejacevich gróf – édesatyja gazdálkodása ellen. Pécsi Napló, 1918. szeptember 12. p. 4.

A bíróság kitessékelt a nasici halgazdaság társát. Pécsi Napló, 1918. szeptember 18. p. 4.

19 (A hivatalos lapból.) Kitüntetés. Budapesti Hírlap, 1884. augusztus 4. p. 5.

20 Minisztertanácsi jegyzőkönyv (36. ülés) 9. Javaslat Hirsch Adolf kaposvári nagybérlő részére a III. osztályú Vaskorona-rend adományozására (FM) 1907.12. 17. Jelentőségét mutatja, hogy mások mellett ebben a kitüntetésben részesült Jedlik Ányos és Munkácsy Mihály is.

21 Budapesti Közlöny, 1913. december 12. p. 1. Az indoklás szövege: „Személyem körüli magyar miniszterem előterjesztésére Hirsch Adolf Somogy vármegyei volt nagybérlőnek, a mezőgazdaság, de különösen a haltenyésztés terén szerzett érdemei elismeréséül, Ferencz József-rendem tiszti keresztjét adományozom. Kelt Bécsben, 1913. évi november 5-én. Ferencz József s.k.”

22 Somogy vármegye Hivatalos Lapja, 1906. május 10. p. 91.

2. ábra. Rippl-Rónai József: Bányai Zorka fekete ruhában, 1919

5.5 holdas homoki szőlőben gyönyörködtünk²³, majd a burgonya, nyúlzapuka²⁴ és a kék csillagfürt táblákat szemléltük meg. A burgonyát részint takarmányozás, részint keményítő gyártás végett, a nyúlzapukát takarmányozás, a kék csillagfürtöt pedig zöldtrágyázás végett termelik. Termelnek még nagy mennyiségű takarmányrépát, melyet a göbolyök [hizlalt marhák G. F.] takarmányozására fordítanak. A göbolyöket meg is tekintettük, számuk 83 db. tarka baranyai.²⁵

Az oktatást szívégyének tekintette. Egyike volt azoknak, akik adományaikkal a Somogy megyei nagybirtokos, gróf Széchenyi Pál (akkoriban földművelésügyi miniszter) javaslatára a Kadarkúthoz tartozó Szentimrepusztán létrehozták a Magyar Királyi Földművesiskolát, amelyben gazdatiszteket és magángazdálkodókat képeztek, elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtva az ott tanulóknak. Az iskola 1886 őszén nyitotta meg kapuit. Az első tíz évben 135 hallgató végzett ott.²⁶

A Kegyes Tanítórendiek Nagykanizsai Gimnáziumának két alkalommal is (1888-ban száz forint, 1911-ben 200 korona) „alapítványt tett”, hogy a kamatokból a kiváló tanulmányi eredményt elérő és jó magaviseletű tanulókat jutalmazhassák.²⁷

A Nagyatádi Takarékpénztár Részvénytársaság elnökségi, az Osztrák Magyar Bank kaposvári fiókin-tézete bírálótanácsi testületének tagja volt. Az utóbbi tisztség súlyát mutatja tagjainak névsora: Bakonyi Ferenc a Kaposvári Takarékpénztár igazgatója, dr. Berger Samu a Gazdasági és Ipari Takarékpénztár Rt. vezér-igazgatója²⁸, Chernel Gyula országgyűlési képviselő, nagybirtokos, Szentmártoni Darnay Béla földbirtokos, Geiszler Nepomuki János vaskereskedő, Hagelman Károly papírkereskedő, Hirsch Adolf bérlő, Honig Dá-

vid bérlő, Kemény Samu gabonakereskedő, Kladnigg Alajos gyárigazgató, Lájpczig Antal fűszerkereskedő, dr. Marton Gyula ügyvéd, Oszmann Albert kereskedő, dr. Tevely Béla ügyvéd. Valamennyien Kaposvár és a megye meghatározó személyiségei.²⁹

A Hirsch család anyagi helyzetét, tökeerősségét jelzi, hogy már 1883-tól folyamatosan, a megye virilitási (legtöbb adót fizetői) között voltak, a háromszáz-as listán 1903-ban az apa a 176-ik, fia a 175-ik helyen állt. Hirsch Adolf a „legjobb” helyet 1907-ben érte el, ekkor a 123-ik helyen állt. Mindezek alapján a Somogyvármegyei Törvényhatósági Bizottság tagja volt. Ennek ellenére került a nyilvános szerepléseket, jelen ismereteink szerint csak 1906-ban, az új főispán Kapotsfy Jenő beiktatásán vállalta, hogy tevékeny résztvevője legyen a ceremóniának.³⁰

A kutatás jelenlegi szakaszában Hirsch Adolf állandó (tényleges) lakóhelyét nem sikerült meghatározni. Fia, Alfréd 1871-ben Tapolcán született, tehát akkoriban ott élhetett. A hivatalos iratok hol kaposvári, hol nagyatádi bérlőnek (lakosnak) említik. Az utóbbi a valószínűbb, mert 1884-ben, (második) házasságkötése alkalmával, a tudósításban nagyatádi bérlőként szerepel.³¹ Az 1890-es években (1893-tól dokumentálhatóan), a nagyatádi izraelita hitközség, a nagyatádi anyakönyvi kerület elnöke volt.³² Nagy valószínűséggel 1908-tól kezdődően már Budapesti lakosnak tekinthetjük. Korábban is gyakran tartózkodott a fővárosban, ahol mindig az ország akkoriban legfényűzőbb és legelkelőbb szállodáiban, a Dorottya utcai Magyar Király Szállodában, későbbiekben az új Hungária Nagyszállóban lakott.³³

Gyakorta társult más vállalkozókkal, 1905-ben Ring Samuval közösen 137.500 forintért megvásárolta gróf Somssich Ödön 770 holdas birtokát, parcellázási céllal.³⁴ Tudta, hogy a termények elszállítása a birtokokról időigényes és költséges dolog, ezért vett részt vasútépitési tervek létrehozásában, megvalósításában. Az 1900-as évek elején érdekltsége volt a Ring fivérek által létesített keskenynyomtávú vasút megépítésében, amely a kadarkúti vasútállomást és a körmenpusztai gőzmalmost kötötte össze.

Fekete Gyula részletesen szól a Kaposvárt szolgáló helyiérdekű vasutak létrejöttének körülményeiről:

23 Feltehetően szőlőbirtoka alapján lett a Borellenörző bizottság nagyatádi járási elnöke. Borászati Lapok, 1899. június 13. p. 501.

24 Réti nyúlhere. Sárga virága jó takarmánynövény. Régebben seb-fűnek is hívták sebösszehúzó hatása miatt, a népi gyógyászatban gyakran alkalmazták. A virágzása ideje május–július között van.

25 Gazdászok halászati kirándulása. Balatonvidék, 1904. június 19. p. 4.

A Balatonvidék keszthelyi kiadású társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági, (1903-tól politikai) hetilap volt. Megjelent 1897-1917 között.

26 Horeczki Réka: Kisvárosi fejlődési utak. A dél-dunántúli kisvárosok helye és szerepe a térség hosszú távú gazdasági és társadalmi változásaiban. Doktori értekezés. Pécs, 2020. p. 106.

URI <http://pea.lib.pte.hu/handle/pea/24108> Letöltés: 2021. május
Az alapítók méltók az utókor hálás figyelmére: gr. Festetics Pál, gr. Hunyady Imre, gr. Jankovich László, Széchenyi Dénes, Széchenyi Ferenc, Széchenyi Imre, Széchenyi Pál és Széchenyi László grófok, gr. Zichy János, Jankovich Gyula, Inkey József, Kund Béla, Márffy Béla, Márffy Emil, Freistädter Antal lovag, Freistädter Vilmos, a meryei Kegyes Tanítórend, Satzger Keresztély, Biedermann Ottó és Rezső, Somssich Pál, gr. Somssich József, a Nagyatádi Gazdakör, a Somogy Vármegyei Gazdasági Egyesület, Véssey Mihály és Sándor, Hirsch Adolf, Meller Manó, Eszterházy Miklós herceg, Festetics Tasziló gróf, Kovács Zsigmond veszprémi püspök.

27 Értesítő a Kegyes Tanítórendiek vezetése alatt álló Nagykanizsai Katolikus Főgimnáziumról (az 1888-89. és az 1911-1912 tanévről. (Ebben az iskolában érettségizett a fia.) Rendszeresen adakozott az Izraelita Krajcár Egylet rendezvényein. Csak egy példa: Felülírtések az izr. krajcárügylet estélyén. Somogyvármegye, 1907. december 24. p. 4.

28 Dr. Berger Samu Hirsch Adolf veje volt. Budapesti Hirlap, 1897. június 23. p. 6.

29 Magyar Pénzügyi Compass 2. kötet 1913-1914. Budapest. p. 540., és Somogyvármegye, 1906. április 7. p. 6.

30 A főispán beiktatása. Somogyvármegye, 1906. május 8. p. 2.

31 Hymen. Budapesti Hirlap, 1884. január 17. p. 4.
Nagyatád van lakóhelyeként feltüntetve házassági szerződésében is: HU BFL - VII.184.a - 1884 - 0064

32 Pályázat A nagy-atádi izr. hitközségtől. Egyenlőség, 1893. november 10. p. 12. A IX. községkerület évi közgyűlése, Egyenlőség, 1894. május 25. p. 5.

33 Az Újság. 1904. szeptember 28. p. 24. A lap a Hungária Nagyszállóba érkező előkelőbb vendégekről rendszeresen tudósított, ezek közül csupán egyet említett.

Az Újság Tisza István gróf konzervatív liberális irányának orgánusaként indult 1903-ban, híres munkatársai voltak az 1903-1909 közötti években Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond is.

34 Parcellázásra kerülő birtokok. Pécsi Napló, 1905. április 2. p. 7. Birtokvásárlás. Somogyi Hirlap, 1905. április. 1. p. 3.
Ring Lipót és Ring Samu (Osztopán) Festetich Sándor 2401 holdas gálosfai, illetve Somssich Miklós (Somogyásárd) 1985 kat. holdas területének bérlői, Ring Samu fakereskedő is volt.

[...] „Az első helyi érdekű vasút, amelyik meggyénkben felépült a somogyszob–barcsi volt³⁵, amely a belsősomogyi és szlavóniai forgalmat terelte a fővonalon át Somogyszobon keresztül városunkba. Ez a somogyszob–barcsi vasút 1890. szeptember 17-én adatott át a forgalomnak és eszméje gróf Széchenyi Pál, a lábodi nagybirtokos és volt kereskedelemügyi miniszter fejében született meg, de részes volt ebben lovag Hirsch Adolf, a Meller-féle nagyatádi uradalom igazgatója, kivételében pedig csokonyai, tarnócai és barcsi gróf Széchenyi nemzetségek csoportosultak körülötte és könnyítették azt meg a szükséges területek majdnem ingyenes átengedésével. E vasutat az akkor felépült lábodi keményítőgyár, a barcsi dohánybevaltó és a nagyatádi méntelep tette nélkülözhetetlenné. Ennek példájára ébredt fel annak eszméje, hogy e vasút Somogyszobtól Balatonszentgyörgy felé is folytatódjék, amely megépülvén, a Balatont és Zalának Keszthely vidékét hozta közelebb 1894-től kezdve városunkhoz. [...] E két vicinális keltette fel azt az étvágyat, hogy Kaposvár, mint központ, ide közvetlenül betorkolló további helyi érdekű vasutakkal láttassék el. E hálózat tervének előkészítésében nagy szerepe volt az akkori főispánnak, a későbbi földművelésügyi miniszternek, majd a nagy háború kezdetén a Déli végek királyi biztosának: báró Tallián Bélának, Tallián Gyula alispánnak és ifj. Csorba Ede ügyvédnek, aki a Somogy megyei Takarékpénztárnak vezérigazgatója is volt. Az erre vonatkozó tanácskozások részben a főispáni hivatalban, részben Csorba ügyvédi irodájában folytak és részt vettek abban a korán elhunyt gróf Széchenyi Imre, somogyvári birtokos és a balatonmenti szőlőtelepek kormánybiztos, dr. Szaplonczay Manó megyei főorvos, a balatoni kultusz apostola, Németh István, városunk polgármestere, aki Fonyódot Kaposvár fürdő és nyaraló külvárosává igyekezett kiépíteni; és a fentebb említett lovag Hirsch Adolf jószágigazgató.”³⁶

A vasúton történő szállítás lehetőségének megteremtése folyamatosan foglalkoztatta. Mandel Pál³⁷ budapesti és Hirsch Adolf nagyatádi (!) lakosok 1903-ban engedélyt kaptak egy Tapolcáról kiinduló helyi érdekű vasút létesítésének „előmunkálataira”.³⁸ Nem ez volt az első vasút-életpolitikai közös tervük, 1891-ben a Keszthelyt Balatonszentgyörggyel összekötő vonal „előmunkálatait” engedélyezték számukra.³⁹ A vasút-életpolitikai tárgyában Tapolca és Keszthely között éles ellentétek keletkeztek, amelyeket a pártpolitika is táplált.

35 Létrejöttéről a Pesti Hírlap is tudósított: A somogy-szobbarcsi h. é. Vasút részvény-társaság [sic!] ma tartotta alakuló közgyűlését, melyen Vörös László oszt. tanácsos, mint miniszteri biztos, is jelen volt. A társaság 1.668.700 ft részvénytökével megalakulván, a közgyűlés megválasztotta az igazgatóságot és a felügyelő-bizottságot és pedig igazgatósági tagok lettek: gróf Széchenyi Pál mint elnök, dr. Mandl Pál mint alelnök, gróf Széchenyi Géza, Tallián Gyula, Kramer Jakab, Herzog Péter, Löwy Mór, Tichy József, Hirsch Adolf, Meller Dávid, ifj. Sváb Sándor.” 1890. január 20. p. 5.

36 Dr. Fekete Gyula: Az ötven év előtti Kaposvár és fellendülésének korszaka, Kaposvár, 1929. 30-31.

37 Dr. Mandel Pál (1840-1908) ügyvéd, volt országgyűlési képviselő földbirtokos és Hirsch Adolf kapcsolata még feltáratlan.

38 A Keszthely-Tapolca vasútvonal <https://balatonedercs.hu> > a-keszthely-tapolca-vasutvonal Letöltés: 2021. május

39 Előmunkálati engedélyek. Budapesti Hírlap 1891. március 28. p. 12.

Ebben – és ekkor – Hirsch Adolfnak kimutatható szerepe már nincs. A „terepmunkát” fokozatosan felváltotta a bankok, részvénytársaságok, az elegáns irodák világa: választmányi, elnökségi bizottságok, amelyek során zömében már fia, Alfréd képviselte a család érdekeit. Nemcsak a saját, de számos más tógazdaság fővárosi értékesítési képviselője volt az előkelő környezetet biztosító Klotild-palotában lévő irodájában.

Az alapokat Hirsch Adolf rakta le, amelyre a hatalmas épületet Hirsch Alfréd emelte. A hallei egyetem gazdasági intézetében szerzett gazdasági doktori címet. Ezt követően kétéves külföldi gyakorlat következett. Hazatérve átvette Iharoson a báró Inkey féle birtok bérletét. Iharos után az ő vezetése alatt jöttek létre a miki, somogyvári, bogatbusztai tógazdaságok.

Miután megoldotta a „haltenyésztés” kérdését, jó üzleti érzékkel a még több hasznot biztosító értékesítés felé fordult: részt vett a Magyar Haltenyésztő és Halkereskedelmi Rt. megalakításában, választmányi tagja volt az újrászerveződő Országos Halászati Egyesületnek.⁴⁰

A háború után az ágazat viszonylag rövid idő alatt erőre kapott. Megalakult a Magyar Tógazdaságok Rt. (alelnöke Hirsch Alfréd, vezérigazgatója az öccse, Hirsch Géza) és leányvállalata a Halértékesítő Rt., amely a halászat meghatározó, tökéletes szereplője lett. A vállalat Tolna és Somogy megyei birtokokon összességében 1000 kat. holdat is meghaladó tógazdaságot épített, 1923 végére a tógazdaságok területe elérte a 14 000 kat. holdat. Megvásárolta az iharosi bérletét, 1920-ban megvásárolta a Pusztaszabolcs-felsőcicokolapusztai 448 holdas uradalmat, az ott lévő tógazdaságot továbbfejlesztette, felépítette kastélyát, amely köré négyholdas parkot alakított ki.⁴¹

Ekkor már a fehérvármegyei törvényhatósági bizottság tagja volt. Közreműködött a csói, szabadbattyáni, bicskei, nagylángi, iszkaszentgyörgyi, somogy-szentmiklósi tógazdaságok létrejöttében. A szaklapokban megjelent közleményei⁴² bizonyítják, hogy korán felismerte azokat a jelenségeket, amelyek halászatunkat közgazdasági vonatkozásban érintik.⁴³ Fiatalon, 54 éves korában halt meg, a Rákoskeresztúri izraelita temetőben helyezték örök nyugalomba.⁴⁴

Öccse, Hirsch Géza (1885–1944) kevesebbet szerepelt a nyilvánosság előtt. Ennek ellenére hozzá köthető „számos tógazdaság tervezése és megépítése, és a

40 Az Egyesület 1886-ban jött létre, de vezetői sorozatos elhalálása miatt 1902-ig, 95 taggal történő újralakulásáig nem működött. Ezt követően meghatározó szerepe volt a magyar halászat fejlődésében.

41 Az uradalomhoz négy major tartozott. Férje halálát követően az özvegy a birtokot haszonbérletbe adta. Hirsch-Halász kastély - Pusztaszabolcs-Felsőcicokolapuszta <https://www.kastelyok.com> > adatlap Letöltés ideje: 2021. május

42 Halászatunk és a vámszerződés (1901); Tógazdaságok és a halászat érdekeit előmozdító intézmények Németországban (1901); Néhány szó az alakuló Országos Halászati Egyesület főteendőjéről (1901); Magyarország tógazdaságai s azok jövőendő helyzete egy esetleges német halvám esetén (1904); Vasutaink és az élőhal szállítása (1904). Két önálló kötete Ungarns Grundbesitzverhältnisse (Halle, 1893); és Somogy vármegye gazdasági monographiája (Budapest, 1903)

43 Dr. Hirsch Alfréd 1871-1926. Nekrológ. Halászat 1926. augusztus 15. p. 15.

44 Gyászjelentés. Magyarország, 1926. július 9. p. 4.

magyar halexport fellendítésének gazdaságilag komoly alkotó munkája. [...]Megteremtette saját vállalat létesítésével a magyar hal exportját Lengyelországba, és hét németországi fióktelepen keresztül biztosította annak piacát Közép-Európában. Szoros együttműködést létesített 3.000 kat. hold jugoszláv tógazdasági területtel, amivel az ésszerű értékesítést szabályozta. Mint úttörő édesapjának fia, már gyermekkorától kezdve a haltenyésztésben nőtt fel és mérnöki képezésének megszerzése után egész életét, és nem mindennapi képességeit ennek a célnak szolgálatába állította. Munkájának legszembeötlőbb jellemvonása a gazdaságosság elvének érvényesítése volt egész munkaterületén, és sikereit nem kicsinyes aprólékosságnak, hanem párját ritkító gazdasági és üzemi ötletgazdagságának köszönhetette. Nem szerzett rangot, nem gyűjtött vagyont. Ez nem is érdekelte.”⁴⁵ Önkezeléssel vetett véget életének 1944. július 18-án Budapesten, a korabeli jogszabályok szerint zsidónak minősülő sorsában osztozva „az öngyilkosságok rekord-éjszakáján”.⁴⁶

Utószó

Hirsch Alfréd fia, dr. Hirsch Miklós ügyvéd kitérőként a református vallást vette fel, nevét Halászra változtatta. Édesapja emlékére a Budapesti Református Főgimnáziumban a kiváló tanulók segélyezésére alapítványt

hozott létre (1929), amelynek tőkét több alkalommal is megemelte.⁴⁷ Jelentős összeget adományozott Pusztaszabolcs református templomának felépítésére. 1938. augusztus 16-án édesanyja emlékére 1600 pengő alaptőkéjű alapítványt hozott létre, azzal a kitételrel, hogy a fenti összeg kamatai a budapesti zsidó leánygimnázium szegény, árva vagy félárva tanulói részére – felekezeti különbség nélkül – segélyként kiosztásra kerüljenek. Az alapítvány a „Dr. Hirsch Alfrédné, szül. Honig Irén tanulmányi segélyalapítványa” nevet kapta.⁴⁸

Munkaszolgálatosként halt meg (tűnt el) a keleti fronton. Felesége nem hagyta el az egykori birtokot, 1945-után a volt számtartói lakás lett otthona.

Érdekes és szokatlan, hogy a dinasztiaalapító Hirsch Adolf haláláról csupán a Halászat című szakmai folyóirat emlékezik meg, egy nem különösebben részletező nekrológ formájában. Csak a temetése napját ismerjük, a haláláét nem. („A halászat terén munkálkodók Nestorát, Hirsch Adolfot kísértük utolsó útjára f. hó 7-én.” A lap megjelenésének dátuma 1928. május 15., így a „folyó hó” csak május lehet.) Ugyancsak talányos, és feloldhatatlan, hogy jelen ismereteink szerint, a család nem tett közzé gyászjelentést, pedig felesége, fiatalabb fia, lánya és unokája akkor még életben voltak.

Hosszú és gazdag élet és életút volt az övé, de különös módon alakját nem munkássága, kitüntetései, hanem Rippl-Rónai József ecsetje őrizte meg számunkra.

45 Dr. Sivó Emil: Hirsch Géza. Halászat 1947. október 15. p. 71.

46 HU BFL XXXIII. 1.a. V. kerület. halotti, 1332. kötet

47 Budapesti Református Főgimnázium Értésítői: 1929-1940 között. A névváltoztatás 1929-ben, nagyapja halálát követően történt.

48 Flaskár Melinda: A zsidó szociális gondoskodás története Budapesten a két világháború között. Szociológia Társadalomtudományi Kar Doktori Iskola Szociálpolitika Program. Budapest, 2014. 79-80.

Irodalom

- BERNÁTH, M. – NAGY, I. 1998: Rippl-Rónai József Gyűjteményes Kiállítás. Magyar Nemzeti Galéria 1998. március 12. – szeptember 6. Budapest
- ERNST, L. – LÁZÁR, B. 1917: Rippl-Rónai újabb rajzai és festményei. Az Ernst Múzeum kiállításai XXV. Budapest
- ERNST, L. – LÁZÁR, B. 1923: Rippl-Rónai József Gyűjteményes kiállítása. Az Ernst Múzeum kiállításai LXIII. 1923. október. Budapest
- FEKETE, GY. 1929: Az ötven év előtti Kaposvár és fellendülésének korszaka. Kaposvár
- FLASKÁR, M. 2014: A zsidó szociális gondoskodás története Budapesten a két világháború között. Budapest
- HALÁSZAT. AZ „ORSZÁGOS HALÁSZATI EGYESÜLET” HIVATALOS KÖZLÖNYE XXVII: 57-58.; XXIX: 39.; VIII: 145- 148.
- HORECZKI, R. 2020: Kisvárosi fejlődési utak. A dél-dunántúli kisvárosok helye és szerepe a térség hosszú távú gazdasági és társadalmi változásaiban. Doktori értekezés. Pécs
- KVASSAY, J. 1884: A talajjavítások terén 1883. évben tett intézkedésekről tett jelentése a kulturmérnökségnek. Budapest
- MAGYAR PÉNZÜGYI COMPASS 1913-1814. 2. kötet. Kormos, Alfréd. (szerk.). Budapest
- POGÁNY, Ö. G. 1952: Rippl-Rónai Emlékkiállítás. Fővárosi Képtár 1952. október-november. Budapest
- RÉPÁSSY, M. 1939: Édesvizi halászat és halgazdálkodás. Budapest
- VIZÜGYI KÖZLEMÉNYEK. Kulturmérnöki jelentések 1888. VI. Talajjavítási eredmények a birtokosoktól beérkezett kérdő-ívek alapján.